

УДК 343.272(477)

Олександр Сергійович Пироженко,
кандидат юридичних наук, доцент
(Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, Харків)

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ : ЗАГАЛЬНІ АСПЕКТИ Й ЕВОЛЮЦІЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

У статті окреслено загальні закономірності дослідження правової природи спеціальної конфіскації. Наведено базові точки зору науковців, через призму яких в тій чи іншій мірі досліджувалося питання правового регулювання даного заходу. Констатовано позитивний характер удосконалення положень закону про кримінальну відповідальність у частині введення норм про спеціальну конфіскацію.

Ключові слова: кримінальне покарання, конфіскація майна, спеціальна конфіскація, інші заходи кримінально-правового характеру, заходи безпеки, кримінально-правова природа, кримінально-процесуальний статус.

Постановка проблеми. Унаслідок ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 18.04.2013 р. № 222-VII (далі – Закон від 18.04.2013 р.) перелік кримінально-правових наслідків вчинення суспільно небезпечних діянь доповнено новим видом – спеціальною конфіскацією.

© Пироженко, О. С., 2015

Для вітчизняної теорії кримінального права даний захід є давно відомим і різнобічно дослідженим. Утім, тривалий час спеціальна конфіскація була предметом дискусій науковців, зокрема, щодо її правової природи й, насамперед, через відсутність належного закріплення її кримінально-правового статусу в матеріальних нормах.

Звичайно, передчасно вважати, що Законом від 18.04.2013 р. нормотворець поставив крапку в багаторічному обговоренні правової природи спеціальної конфіскації. Однак наявність такого нормативно-правового акта дає можливість підбити певні підсумки та проаналізувати окремі тенденції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про юридичну природу спеціальної конфіскації закономірно розглядалося у працях, присвячених розробці як загальних питань кримінального права, так і конкретних додаткових видів покарання, таких учених, як Д. С. Азаров, М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін, К. П. Задоя, І. М. Горбачова, Н. О. Гуторова, В. М. Мельникова-Крикун, Г. М. Собко, М. І. Хавронюк та ін.

У переважній більшості проведених досліджень міститься аналіз різних аспектів правової природи спеціальної конфіскації, наявні пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінального закону. Однак узагальнення актуальних точок зору здійснюється шляхом виокремлення двох діаметрально протилежних позицій, тобто поза увагою науковців залишилися тенденції подальшого вивчення спеціальної конфіскації, а також сутнісні аргументи окремих авторів.

Метою статті є окреслення загальних закономірностей дослідження правової природи спеціальної конфіскації майна через аналіз науково значимих доводів.

Виклад основного матеріалу. Передусім наголосимо, що під спеціальною конфіскацією традиційно розуміють вилучення знарядь і засобів вчинення злочину, речей, вилучених з обігу, майна, здобутого злочинним шляхом, будь-яких доходів, отриманих від використання такого майна, грошового еквівалента зазначеного майна (у разі неможливості його вилучення з будь-яких причин).

Саме через призму такого бачення сутності даного кримінально-правового наслідку переважною більшістю криміналістів проводиться аналіз її правової природи, меж та порядку застосування (призначення).

Спеціальну конфіскацію слід відрізнити від загальної конфіскації майна, яка полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, що є власністю засудженого. Нагадаємо, що положення про загальну конфіскацію майна закріплені у ст. 59 Кримінального кодексу України (далі – КК). Розглянемо різні позиції.

Позиція 1: спеціальна конфіскація – вид кримінального покарання.

Після набрання чинності КК 2001 р. одним із перших на проблемні питання спеціальної конфіскації звернув увагу М. І. Хавронюк (2001 рік), який розглядав даний захід як один із видів кримінального покарання у новому КК [1, с. 270].

Аналогічну позицію відстоювала Н. О. Гуторова (2003 рік). Зокрема, застосовуючи метод граматичного тлумачення кримінального закону, науковець робить висновки про закріплення у санкціях статей Особливої частини КК поряд із загальною й спеціальною конфіскацією. При цьому остання розглядається у межах загальної конфіскації як її вид, тобто є кримінальним покаранням, яке при цьому не регламентоване положеннями Загальної частини КК [2, с. 392].

Окрім дослідники (наприклад, Задоя К. П., 2012 р.) вважають, що на нормативному рівні спеціальна конфіскація повинна бути змодельована як додаткове покарання, оскільки сама по собі вона не може забезпечити досягнення усіх цілей покарання, передбачених у ч. 2 ст. 50 КК, але у поєднанні з покараннями іншого виду у змозі забезпечити їх реалізацію щодо конкретного засудженого [3, с. 79].

Поява наведеної думки, на наше переконання, є логічним наслідком тривалого та дискусійного процесу розробки і ухвалення нової редакції закону про кримінальну відповідальність. У зв'язку зі збереженням впливу «радянських» способів нормотворення, характерних для КК 1960 р., КК 2001 р., на жаль, успадкував значну кількість техніко-юридичних недоліків останнього, у тому числі і вказівки в окремих санкціях статей про спеціальну конфіскацію предмета злочину, знарядь і засобів його вчинення, майна, здобутого злочинним шляхом, тощо.

Позиція 2: спеціальна конфіскація має тільки кримінально-процесуальну природу.

Точка зору щодо визнання спеціальної конфіскації одним із видів покарання в науковому середовищі була сприйнята негативно. Велика кількість науковців розглядає спеціальну конфіскацію, насамперед, як захід кримінально-процесуального примусу.

Зокрема, В. М. Мельникова-Крикун (2005 р.) вказує на відсутність у спеціальної конфіскації можливостей досягнення цілей покарання, передбачених ч. 2 ст. 50 КК [4, с. 90].

У свою чергу, М. І. Бажанов та І. П. Голосніченко (2004 р.), стверджуючи, що спеціальна конфіскація не є видом кримінального покарання, порівнюють її з таким видом примусового заходу, як конфіскація предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення, питання про яке врегульоване поло-

женнями ст. 29 Кодексу України про адміністративні правопорушення [5, с. 334–335].

На можливості застосування спеціальної конфіскації в будь-якій кримінальній справі (на даний час це кримінальне провадження) наголошували Ф. М. Марчук і Л. А. Гарбовський (2006 рік). Зокрема, досліджуваний захід, на їх думку, міг бути застосований на підставі ст. 81 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК) навіть тоді, коли у санкції статті КК його не передбачено [6, с. 39].

На наявність лише кримінально-процесуального статусу спеціальної конфіскації вказував також і В. К. Грищук (2003 рік) [7, с. 140].

На необхідності вилучення вказівок про спеціальну конфіскацію з санкцій статей Особливої частини КК наголошував В. М. Бурдін (2004 р.), вбачаючи колізію між останніми та порядком поведіння з речовими доказами, закріпленим у ст. 81 КПК (1960 року) [8, с. 45–46].

Отже, до прийняття Закону від 18.04.2013 р. питання застосування спеціальної конфіскації урегульовувалося передусім нормами кримінального процесуального законодавства (ст. 81 КПК 1960 р.; з 19.11.2012 р. ст. 100 КПК 2012 р.). Зазначені положення передбачають процедуру її практичної реалізації й фактично були єдиною підставою для застосування вказаного примусового заходу.

Таким чином, проаналізована вище позиція протягом тривалого часу мала широке коло прихильників. Як найбільш вагомий аргумент на свою користь останні використовували відсутність нормативного закріплення положень про спеціальну конфіскацію в Загальній частині КК [див: 9; 10; 11].

Позиція 3: спеціальна конфіскація – захід безпеки.

Незважаючи на вагому переконливість думки щодо кримінально-процесуального статусу спеціальної конфіскації, окремі дослідники висловлювали власне бачення юридичного обґрунтування правової природи даного заходу.

Так, І. М. Горбачова (2008 р.) пропонувала відокремити спеціальну конфіскацію від інших заходів, які не є кримінальним покаранням, і зарахувати до заходів безпеки, тобто заходів обмежувального характеру, що застосовуються від імені держави за мотивованим рішенням суду до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене КК, і становить небезпеку для суспільства.

Указані заходи, у тому числі і спеціальна конфіскація, спрямовані на попередження і припинення порушення права або на припинення дій, що порушують (або здатні порушити) інтереси інших осіб, суспільства, держави, усунення передумов криміногенної ситуації, попередження вчинення такою особою нових суспільно небезпечних діянь, а також на

захист прав та інтересів суспільства і держави від суспільно небезпечних посягань із боку такої особи [12, с. 9–16].

Ще у 2006 р. у монографічному дослідженні «Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації» М. І. Хавронюк передбачив, що прогрес кримінального законодавства знайде свій прояв у гуманізації ставлення до засудженого. У перспективі це приведе, зокрема, до заміни кримінального покарання системою соціально-терапевтичного впливу на осіб, які вчинятимуть кримінальні правопорушення [13, с. 370–371].

Одним із таких заходів у майбутньому повинна стати спеціальна конфіскація.

Позиція 4: відмова від кримінального покарання у виді загальної конфіскації майна на користь спеціальної конфіскації – заходу кримінально-правового характеру.

Про необхідність урегулювання загальними нормами матеріально-права підстав застосування спеціальної конфіскації вітчизняні учені-криміналісти почали вести мову приблизно через декілька років після вступу у дію КК 2001 р.

Так, Д. С. Азаров (2007 р.) вказував на обмеженість підходів визнання спеціальної конфіскації видом покарання чи віднесенням її до кола кримінально-процесуальних заходів. Дослідник запропонував передбачити підстави застосування спеціальної конфіскації в нормах Загальної частини КК, а відповідні вказівки у кримінально-правових санкціях вилучити. Водночас порядок вжиття даного заходу, на його думку, має бути прописаний у кримінальному процесуальному законодавстві [14, с. 217].

Єдиним недоліком запропонованого підходу, на наш погляд, є відсутність конкретних пропозицій щодо способів закріплення спеціальної конфіскації у статтях КК.

Згодом, підтримуючи наведену вище точку зору, Н. О. Гуторова і О. А. Шаповалова (2010 р.) вказують на доцільність віднесення спеціальної конфіскації до інших заходів кримінально-правового характеру, що мають бути докладно врегульовані нормами Загальної частини КК [15, с. 64].

У той же час у науковій літературі активно обговорюється питання відмови від застосування загальної конфіскації майна на користь впровадження положень про спеціальну.

Вказуючи на певні недоліки практичної реалізації та «застарілість» кримінального покарання, передбаченого ст. 59 КК, у тому числі на невідповідність положенням Конституції України, деякі дослідники за-

значають про необхідність заміни його на захід кримінально-правового впливу, який ефективно протидівав би злочинам – спеціальну конфіскацію [див.: 16, с. 40; 15, с. 57–59; 17, с. 230].

Беручи до уваги досвід зарубіжних країн та дослідження вітчизняних науковців, у Законі від 18.04.2013 р. було реалізовано тільки частину пропозицій вчених, зокрема: назву розділу XIV Загальної частини КК викладено в новій редакції: «Інші заходи кримінально-правового характеру», КК доповнено статтями 96¹ і 96², в яких надано легальне визначення поняття «спеціальна конфіскація» та закріплено підстави її застосування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Закон від 18.04.2013 р. набрав чинності 15.12.2013 р. Однак дискусія щодо правової природи спеціальної конфіскації не припинена. Указаним кримінальним законом її піднесено на новий рівень. Утім, вирішення окремих суперечливих питань на законодавчому рівні таки відбулося.

Парламентом було втілено в життя найбільш прогресивну, на наш погляд, точку зору, а саме: необхідність закріплення норм про спеціальну конфіскацію в Загальній частині КК. Усі інші досліджені нами позиції містять певні недоліки, які не дозволяють реалізувати даний кримінально-правовий захід найбільш ефективно.

Віднесення спеціальної конфіскації до інших заходів кримінально-правового характеру, на нашу думку, є позитивним рішенням. Проте вдосконалення правової регламентації матеріальних підстав її застосування є важливим аспектом досягнення базової мети запровадження указанного заходу – протидія корупції.

Слід зауважити, що способи втілення цієї ідеї у Законі від 18.04.2013 р. викликають ряд запитань та не позбавлені суперечностей, однак наявність таких положень у чинному КК є наслідком новітніх еволюційних процесів у сучасній правовій системі України.

Вбачається, що подальші наукові розробки повинні бути спрямовані на модернізацію зовнішньої форми закріплення норм досліджуваного кримінально-правового заходу з урахуванням практики його застосування.

Список використаних джерел

1. Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 г. : Комментарий отдельных положений / сост. : Н. И. Мельник, Н. И. Хавронюк. – Київ : А.С.К., 2001. – 304 с.
2. Гуторова Н. О. Конфіскація майна як вид кримінального покарання: проблеми захисту прав людини / Н. О. Гуторова // Проблеми дер-

- жавотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали ІХ регіональної наук.-практ. конф., м. Львів, 13–14 лютого 2003 р. – Львів, 2003. – С. 391–393.
3. Задоя К. П. Нормативне (законодавче) вирішення питання про юридичну природу спеціальної конфіскації майна *de lege ferenda* // К. П. Задоя // Вісник Вищої ради юстиції. – 2012. – № 2. – С. 76–86 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.vrgu.gov.ua/content/article/visnik10_07.pdf.
  4. Мельникова-Крикун В. М. Спеціальна конфіскація / В. М. Мельникова-Крикун // Право і безпека. – 2005. – № 4. – С. 89–92.
  5. Юридична енциклопедія : у 6 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана ; редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) [та ін.]. – Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 3: К–М. – 2001. – 792 с.
  6. Марчук Ф. М. Особливості застосування конфіскації майна / Ф. М. Марчук, Л. А. Гарбовський // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 7. – С. 32–39.
  7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – 3-тє вид., переробл. та доповн. – Київ : Атіка, 2003. – 1056 с.
  8. Бурдін В. М. Санкції окремих статей Особливої частини КК України потребують змін / В. М. Бурдін // Життя і право. – 2004. – № 4. – С. 44–51.
  9. Баулін Ю. В. Тенденції розвитку сучасного кримінального права України / Ю. В. Баулін // Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол.: Ю. В. Баулін (гол. ред.) та ін. – Харків : Кросс-роуд, 2006. – Вип. 12. – С. 23–35.
  10. Палій М. В. Деякі питання кримінально-правового статусу спеціальної конфіскації майна / М. В. Палій, Є. С. Назимко // Теоретичні та прикладні проблеми кримінального права України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луганськ, 20–21 травня 2011 р. / редкол.: Г. Є. Болдарь, А. О. Данилевський, О. О. Дудоров та ін. ; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2011. – С. 377–383.
  11. Кондра О. Проблеми правової природи «спеціальної конфіскації» у кримінально-правових санкціях / О. Кондра // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 276–286.
  12. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.

- юрід. наук : спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право / І. М. Горбачова. – Одеса, 2008. – 20 с.
13. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія / М. І. Хавронюк. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
  14. Азаров Д. С. Злочини у сфері комп'ютерної інформації (кримінально-правове дослідження) : монографія / Д. С. Азаров. – Київ : Атіка, 2007. – 304 с.
  15. Гуторова Н. Конфіскація майна за кримінальним правом України: проблеми та перспективи / Н. Гуторова, О. Шаповалова // Право України. – 2010. – № 9. – С. 56–65.
  16. Собко Г. М. Шляхи вдосконалення додаткового покарання у вигляді конфіскації майна / Г. М. Собко // Південноукраїнський правничий часопис. – 2010. – № 2. – С. 39, 40.
  17. Пироженко О. С. Покарання, що обмежують майнові права засуджених, за кримінальним правом України : монографія / О. С. Пироженко ; за заг. ред. О. М. Литвинова ; Кримінологічна асоціація України. – Харків : НікаНова, 2012. – 294 с.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2015.

Александр Сергеевич Пироженко,
кандидат юридических наук, доцент
(Коммунальное учреждение «Харьковская гуманитарно-педагогическая академия» Харьковского областного совета,
Харьков, Украина)

СПЕЦИАЛЬНАЯ КОНФИСКАЦИЯ: ОБЩИЕ АСПЕКТЫ И ЭВОЛЮЦИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ МЫСЛИ

В статье очерчены общие закономерности исследования правовой природы специальной конфискации. Приведены базовые точки зрения ученых, через призму которых в той или иной степени были исследованы вопросы правового регулирования данного мероприятия. Констатируется позитивный характер усовершенствования положений закона об уголовной ответственности в части введения норм о специальной конфискации.

Ключевые слова: уголовное наказание, конфискация имущества, специальная конфискация, иные меры уголовно-правового характера, меры безопасности, уголовно-правовая природа, уголовно-процессуальный статус.

Olexandr S. Pyrozhenko,

candidate of law sciences, assistant professor

(Communal Enterprise "Kharkiv Humanitarian Pedagogical Academy" Kharkiv Regional Council, Kharkiv, Ukraine)

SPECIAL CONFISCATION: GENERAL ASPECTS AND EVOLUTION OF THE DOMESTIC CRIMINAL AND LEGAL THOUGHT

Problem's setting. As a result of the adoption of the Law of Ukraine dated from April 18, 2013 № 222-VII "On Amending the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine regarding the implementation of the Action Plan to liberalize the EU visa regime for Ukraine" the list of criminal and legal consequences of committing socially dangerous acts was amended with a new type – special confiscation.

For domestic theory of criminal law this event is a long-known and versatile researched. However, special confiscation has long been the subject of scientific debates, particularly regarding its legal nature and, above all, due to the lack of proper consolidation of its criminal and legal status in material norms.

Analysis of recent research and publications. The issues on the legal nature of special confiscation regularly were studied in the works devoted to the development of both general issues of criminal law, and specific additional types of penalties. However, generalization of current points of view in most works is realized by isolating the two diametrically opposite positions. Thus, the tendencies of researching special confiscation, as well as the essential arguments of some authors were aside the scholars' attention.

The objective of the article is the delineation of general regularities of studying the legal nature of special confiscation of property through the analysis of significant scientific arguments.

The main part. Position of special confiscation is a type of criminal punishment was advocated by scholars from the first years after the Criminal Code of Ukraine came into force in 2001. The emergence of that thought is the logical consequence of a long and controversial process of the development and adoption of the new Law on criminal liability because the current Criminal Code of Ukraine has inherited a significant amount of technical and legal shortcomings of the previous one.

The vast majority of scholars consider special confiscation as a measure of criminal and procedural compulsion. Prior the adoption of the corresponding law the issue of using special confiscation was regulated by the norms of criminal and procedural law (the Art. 81 of the Criminal and Procedural Code of 1960, from November 19, 2012 the Art. 100 of the Criminal Procedural Code of 2012). These provisions provide the procedure of its practical implementation and in fact were the only reason for the use of the stated measure of compulsion.

Despite the considerable credibility of the thought concerning the criminal and procedural status of special confiscation, some researchers have expressed their own vision of legal grounding of the legal nature of this measure. In particular, they have defended the position that special confiscation is a security measure.

At the same time there was an active discussion in the scientific literature of the issue about the refusal to use general confiscation of property in favor of the implementation of the provisions about special one.

Pointing to a number of shortcomings of practical implementation and “inveteracy” of criminal punishment under the Art. 59 of the Criminal Code, including non-compliance with the provisions of the Constitution of Ukraine, some researchers note the necessity to replace it by the measure of criminal and legal impact that would effectively combat crimes – special confiscation.

Conclusions. *Discussion concerning the legal nature of special confiscation is not suspended. It came to the new level by the studied criminal law. However, solution of some controversial issues at the legislative level has occurred.*

The Parliament has implemented the most advanced point of view, namely: the need to consolidate the norms on special confiscation in the General Part of the Criminal Code of Ukraine. All other researched positions contain a number of shortcomings that do not allow to implement this criminal and legal measure most effectively.

Attributing special confiscation to other measures of criminal and legal nature is a positive solution. However, improvement of legal regulation of material grounds of its use is an important aspect of achieving the basic objective of implementing the specified measure – combating corruption.

Keywords: *criminal sanction, confiscation of property, special confiscation, other measures of criminal and legal nature, security measures, criminal and legal nature, criminal and procedural status.*